

ЛЕВЧЕНКО А. С.

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ НА СУМЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Фінансово-кредитна система Україна розвивалася як частина російсько-імперської. Це означало, що в Україні не було власних кредитних установ. Однак з другої половини ХІХ століття і у нас почали з'являтися перші банки. Держбанк мав свої контори в Києві, Харкові, Одесі та 24 філії в інших містах. Основою ж української банківської мережі були міські громадські банки, які почали виникати в середині ХІХ століття. Послугами таких установ користувалися промисловці, купці, заможні селяни. Саме в цей час почала формуватися банківська система на Слобожанщині. У кожному місті нинішньої Сумської області, територія якої входила до складу Харківської, Полтавської, Чернігівської та Курської губернії, виникали торги, населення створювало власні підприємства. Все це вимагало залучення коштів, кредитування, а значить, і створення банківської системи. У ті часи торгівля велась за готівку, а промисловість розвивалась в основному за рахунок держави. В Україні поширення комерційного кредиту істотно запізнювалось порівняно із Західною Європою. Першими позичальниками були уряд і землевласники, а в ролі кредиторів виступали одноосібні підприємці-лихварі. За умов натурального поміщицького господарства така діяльність давала можливість безконтрольно підвищувати відсоток за кредит. Крім того, впродовж 1769-1774 рр. Росія випустила в обіг паперових грошей-асигнацій на суму 20 млн крб. Усе це і сприяло створенню казенних банків та банківських контор у провінції, які мали намір вдосконалити грошовий обіг в імперії та надавали позики. Такі банки створювалися при міських думах або інших недержавних установах і були підконтрольні міській громаді, перед яким регулярно звітували про свою діяльність. Основний їхній капітал складався з пожертвувань приватних осіб і городян.

У 1903 р. у Конотопі було відкрито Товариство взаємного кредиту. Головою товариства був Й. В. Гернер.

1 вересня 1904 р. відкрився Міський громадський банк. Його основний капітал становив 15 тис. крб. Це були внески жителів міста і гроші місцевого земства. У Конотопі в 1904 р. проживало 19 404 чоловік. На утриманні міста знаходилося два заводи, друкарня, поліцейська і пожежна команди, бібліотека, лікарня на 40 ліжок, 2 аптеки, міська лазня, а також 5 лікарів, акушерка, 2 фельдшери. За архівними матеріалами весь цей час до початку Першої світової війни директором банку був І. С. Горовий.

У 1914 р. було відкрито Конотопську агенцію об'єднаного банку. Завідувачем став І. А. Стратонович.

У 1915-1916 рр. працювало відділення Російсько-Азіатського банку, яке розміщувалося в центрі по вулиці Гоголівській. В самому центрі старої фортеці міста Конотопа перебувало казначейство (на Ярмарковій площі). Але крім них, тут працювали відділення Державного банку.

Держбанк почав свою діяльність 1 липня 1860 р. і сприяв розвитку торгівлі та промисловості. Оборотні кошти склалися з внесків, переважно казенних. У 1894 р. була проведена реформа Держбанку, після чого значно розширився спектр його операцій. Банк вів облік векселів та інших термінових зобов'язань, видавав позики сільським господарям, промисловим підприємствам на оборотні кошти під заставу нерухомості та інші гарантії.

З подальшим розвитком кредитно-фінансової системи клієнтами відділень Держбанку стали ощадні каси, приватні комерційні установи. Відділення Держбанку були зобов'язані вилучати зношені паперові і металеві гроші, сортувати їх за номіналом і відправляти в центральну контору. Місцеві філії Держбанку визначали, вилучали і відправляли в Петербург фальшиві гроші, зіпсовані золоті монети. Важливою функцією місцевих відділень Держбанку було поширення процентних паперів. Вкладникам пропонувалися свідоцтва державної ренти, заставні листи Дворянського земельного та Селянського поземельного банків, квитки Держказначейства та ін. [3].

У період нового економічного пожвавлення в 1909-1913 рр. діяльність відділення активізується. Воно отримало дозвіл на застосування пільг з кредитування, тобто збільшення суми і термінів кредитів особам, які вирощували городні культури і тютюн. Значно більша кількість кредитів стала видаватися під заставу зерна, картоплі, цукрових буряків. В результаті з 1910 р. прибуток відділення знову почав зростати, і в 1912 р. валовий прибуток склав 82 тис. крб., чистий - 38 тис. крб. [13].

Революція 1905 - 1907 рр. не тільки похитнула комерційну діяльність банків, але й створила ряд інших проблем. Так, багато банків у цей час були пограбовані, дуже часто підробляли фінансові документи та ін. Тому постало питання безпеки.

4 січня 1906 тимчасовий генерал-губернатор Ходорович наказав передати в розпорядження Сумського відділення Держбанку воєнізовану охорону.

У період нового економічного поліпшення Сумське відділення, як і інші відділення Держбанку, розширило практику видачі позик під зерно.

Керувало банком правління у складі директора та його помічників (товаришів), яких обирало міське товариство. Дозвіл на відкриття міських громадських банків давав міністр фінансів за погодженням з міністром внутрішніх справ. Банки брали вклади на суму не менше 50 крб.; враховували векселі; видавали позики під заставу землі на термін від 1 до 12 років і будинків у тих містах, де знаходиться банк; позики під заставу товарів, цінних речей і паперів; отримували платежі за вексями та іншими строковими документами; купували і продавали дорогоцінні метали в монетах і злитках; приймали внески на збереження.

У 1885 р. Сумське повітове земство заснувало Олександрівський селянський сільськогосподарський банк. Його статутний фонд на день відкриття становив 50 тис. крб. Всі гроші дав І. Г. Харитоненко. Він же дав назву банку і визначив його основне завдання - допомога селянам.

На території Сумщини у той час мали свої відділення і найбільші в імперії комерційні банки. Так, в 1907 р. в Ромнах було відкрито відділення одного з

перших в Росії комерційних банків - Азовсько-Донського. Таке ж відділення було і в Сумах. У своїй діяльності об'єднував широке кредитування торгівлі і промисловості в різних регіонах країни. На початок Першої світової війни його власні кошти досягли 92 млн. крб., а загальна сума ресурсів - 388 млн. крб. У перші місяці 1917 р. Азовсько-Донський банк мав 73 філії, був тісно пов'язаний з синдикатами "Продамет" і "Продвугілля". Азовсько-Донський банк контролював такі великі підприємства Донбасу, як Донецько-Грушевське кам'яновугільне і антрацитні об'єднання, Товариство Карпово-Обривських копалень, Азовська вугільна компанія, контролював ряд текстильних підприємств, був тісно пов'язаний з французьким капіталом. Після заснування Московського промислового банку (1912 р.) в Сумах відкрилося його відділення. Крім приватних осіб, його клієнтами були різні організації та установи, серед них Сумське міщанське і купецьке товариства взаємного кредиту, Сумський та Білопільський міські громадські банки та ін. Своєрідними банківськими установами були товариства взаємного кредиту. За характером діяльності вони займали нішу між комерційними банками і позичково-ощадними товариствами, ближче до комерційних банків. Ці товариства ставили перед собою завдання забезпечити легкий і дешевий короткостроковий кредит дрібним і середнім підприємцям, ремісникам і торговцям. Оборотні кошти товариств склалися з членських внесків у розмірі 10% від суми наданого члену суспільства кредиту, а також від різних внесків і позичок [7].

1 грудня 1873 відкрилося Товариство взаємного кредиту Сумського повітового земства. Організація брала термінові і безстрокові вклади від своїх членів і сторонніх осіб, брала на збереження цінні папери, видавала позички своїм членам під заставу нерухомого майна. 1897р. відкрито повітове казначейство.

У Сумах працювало Купецьке товариство взаємного кредиту, до складу якого входило 13 осіб, головою правління був І. М. Сидоров, а також міщанське товариство взаємного кредиту. Вони виконували ті ж операції, що і суспільство повітового земства.

15 серпня 1873 Міністерство фінансів затвердило статут товариства взаємного кредиту Охтирського повітового земства. У першій половині 70-х рр. XIX в. організувалося товариство взаємного кредиту Лебединського повітового земства. У 1902 р. таке товариство було відкрито в Конотопі. 17 липня 1905 р. в Ромнах було створено об'єднання під назвою "Суспільство взаємодопомоги прикажчиків-євреїв". 5 вересня 1908 р. відкрилося товариство взаємного кредиту в Кролевіці. На початковому етапі суспільство мало 90 членів, а оборотний капітал становив 4500 руб. В подальшому товариство розширювалося [4].

У 20-х роках минулого століття розвинена мережа банків та кредитних товариств була повалена. 21 січня 1919 р. Раднарком України відповідним декретом проголосив націоналізацію приватних банків і їх об'єднання в загальноукраїнський Народний банк.

Таким чином, Україна залишилася без банків. Держбанк тут створений

не був, контроль за українською кредитною системою був монополізований Наркоматом фінансів Росії і її Державним банком.

На початок Першої світової війни (1914-1918 р.р.) банківська система Росії, і зокрема України, виглядала висококонцентрованою, містила розгалужену мережу великих і малих банків, їхніх філій та відділів. А після того, як в жовтні 1917 р. в Росії була встановлена радянська влада, банківська система і зовсім була зруйнована. Згідно з Декретом ВЦВК "Про націоналізацію банків" від 14 грудня 1917 р. усі банки та приватні кредитні установи були націоналізовані, а банківська справа оголошена монополією держави. Банки, які значною мірою сприяли підйому виробничих сил і розвитку країни припинили своє існування. У цей час (20 листопада 1917 р.) Україна проголосила себе Українською Народною Республікою. За недовге її існування як незалежної держави (1917-1919 р.р.) здійснювались цілеспрямовані заходи по створенню власної грошової й банківської системи. У грудні 1917 р. Центральна Рада ухвалила закон, яким Київську контору колишнього Державного банку Росії було перетворено на Український Державний банк. Цим же законом на території України припинено діяльність відділень російського Державного дворянського земельного і Селянського поземельного банків [10].

1. Аристов Н. Промышленность Древней Руси. - СПб.: Типография Королькова, 1866. - 392с.
2. Банки и банковские операции: Учебник / Под ред. проф. Е. Ф. Жукова. - М.: ЮНИТИ, 1997. - 461с.
3. Гай-Нижник П. Український державний банк // Вісн. Нац. банку України. - 2003. - №2. - с.70-71.
4. Головацька Н. Історія банківської системи України у XVIII-XX століттях // Вісн. Нац. банку України. - 2004. - №5. - с.116-123.
5. Голубев С.А. Роль Центрального банка Российской Федерации в регулировании банковской системы страны. - М.: Юстицинформ, 2000. - 192с.
6. Гончарук Т.І., Корогод Г.І. Становлення і розвиток банківської системи на сумщині // Фінанси України. - 1998. - №10. - с.112-116.
7. Гудзевич Я., Гудзевич У. Розвиток і функціонування малих та середніх банків в Україні у контексті глобалізації євроінтеграційних процесів // Вісн. Нац. банку України. - 2005. - №6. - с.35-37.
8. Другов О. Регіональні аспекти функціонування банківської системи України // Вісн. Нац. банку України. - 2004. - №10. - с.42-45.
9. Карманов Є. Банк як суб'єкт банківського права // Право України. - 2002. - №9. - с.51-56.
10. Кротюк В.Л. Національний банк - центр банківської системи України. - 2000. - 248с.
11. Крохмальюк Д. Банківська справа в Україні у складі Російської імперії (друга половина XIX ст. - 1917р.) // Вісн. Нац. банку України. - 2000. - №9. - с.58-63.
12. <http://www.grad.konotop.net/history/index.php>
13. <http://www.info-works.com.ua/all/pravo/755.html>
14. <http://www.shans.com.ua/index.php?m=hpage&id=17&page=2>-Газета "Ваш шанс"

Керівник: Олех А. П.